

УДК 398(=161.2):172.13+172.4

Леся Мушкетик

НАРОДНІ ПОГЛЯДИ НА ВІЙНУ ТА ВОЯЧЧИНУ В УКРАЇНСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРНІЙ ТРАДИЦІЇ

У статті йдеться про воєнну тематику в українській фольклорній традиції, переважно пісенній. Описано ставлення широких народних мас до війни як світової трагедії, винищення мільйонів людей на догоду керівникам держав, на яких покладають вину за загибель людей. Ці думки передано через призму переживань простої людини – вояка, рекрута, селянина. У статті розглянуто основні образи цих творів, мовно-стилістичні засоби їх оформлення тощо.

Ключові слова: український фольклор, війна, тематика, народні пісні, вояк, солдат, художні засоби.

The article deals with military themes in the Ukrainian folkloric tradition, mainly songs. It describes an attitude of the mass public to a war as a world tragedy, the extermination of large mass of people to please the heads of states, who are blamed for peoples' deaths. These views are conveyed through the prism of experiences of an ordinary person – a soldier, a recruit, a peasant. The article also considers the main images of these works, as well as linguistic and stylistic means of their expression, etc.

Keywords: Ukrainian folklore, war, themes, folk songs, fighting man, soldier, artistic means.

У колі питань людської екзистенції перебуває, здавалося б, парадоксальне прагнення людства до самознищення, що виявилось в мільйонах великих і малих воєн, що тривали упродовж усієї історії. Над цими проблемами розважало багато філософів, істориків, політиків, письменників та ін. Так, Лао-дзи говорив, що перемогу на війні слід відзначати похоронною процесією. Зигмунд Фрейд неминучість воєн пояснював природною агресивністю людини, її біологічною

природою. Він виокремив два основні інстинкти, що керують людиною – Ерос, що виявляється в сексуальному потягу (лібідо), та Танатос – інстинкт смерті, під яким розуміють намагання організму повернутися в нежиттєвий стан, стати неживою матерією.

Війна як світова трагедія, свідоме винищення людей постає в колективній свідомості широких народних мас, які найбільше страждають в її перебігу, ці враження художньо оформлюються у творах українського фольклору, акумулюючи багатовіковий досвід драматичних подій. Питання війни і миру в усній словесності змальовано через призму особистих вражень простої людини – солдата, жовніра, рекрута, селянина від війни і військової служби, його життєвих спостережень і висновків.

Метою статті є огляд творів українського традиційного фольклору кінця XIX – початку XX ст., пов'язаного з військовою тематикою, порушених у них моральних питань війни та миру, основних образів та персонажів, художніх засобів їх оформлення.

Військова тематика охоплює різні жанри українського фольклору, та чи не найширше вона відбилася в народних піснях. Значна частина українських народних пісень містить такі теми як набір у рекрути, тяжка солдатська служба, повернення додому або смерть на полі битви. Н. Мельник писала: «Глибоке осмислення народною творчістю суспільних процесів, матеріальних та духовних умов формування особистості привело до виникнення широкого пласту пісенних творів, які відобразили емоції та почування людини в дисгармонійних ситуаціях (війна, служба, перебування поза межами етнокультурного оточення)» [9, с. 10]. Як ліричні твори, вони оспівували особисту долю солдата, розкривали його внутрішній світ. Характерно, що в рекрутських та солдатських піснях відсутні розгорнуті батальні сцени, зате щедро відбито людські взаємини і глибокі психологічні пере-

живання. Фольклор воєн вивчали дослідники як минулого, так і сучасності, це П. Милославський, В. Гошовський, Ю. Туряниця та ін. [10; 2; 15]. У статті «Война в руській народній пісні» (1943 р.) П. Милославський ділить цей пісенний масив на: 1. Пісні про війну в історичному аспекті, тобто історичні пісні, пов'язані з війною (татарські напади, турецькі війни, перша світова війна); 2. Рекрутські пісні; 3. Пісні воєнного побуту (касарня, уніформа, зброя, дисципліна); 4. Пісні про «домашнє життя» у зв'язку з війною; 5. Воєнно-патріотичні пісні [10, с. 329]. У наш час велику увагу звернено на драматичні події ХХ століття, війни та визвольні рухи, так, на матеріалі усної історії травматичний досвід Першої та Другої світових воєн простежила у своїй фундаментальній монографії О. Кузьменко [6].

Війна у народних творах постає як апокаліпсис, з її початком все змінюється – навіть природу охоплює сум, всі покоління людей страждають від неї, вона несе горе та нещастя:

...не в щастливу годиночку война ся зачала.
 Кой война ся зачинала, вшитко ся змінило.
 По вшиткому світикові смутно ся вчинило.
 Кой ся война зачинала, сонечко плакало
 Кулько листу на травиці, тулько войска впало.
 Пушли хлопці на войницю, та пушли на віки,
 Усталися жоны, діти, сироты, каліки,
 А дівчата нещасливі дівками на віки
 [10, с. 336].

Війна асоціюється з алегоричним образом *неправди*, есплікується як відсутність, брак *правди* у світі, відомо, що цей концепт охоплює у фольклорі широке коло понять, зокрема це цикл пісень про так звану гнану правду, правду і неправду, коли загальна ворожість, агресія, війна всіх проти всіх настає перед кінцем світу:

Хвалим Бога єдиного,
 Суса Христа правдивого,
 Що все небо й земля його.
 Нема добра та й не буде:

Була війна та ще й буде
 Брат на брата ворогує,
 Донька матку зневажає,
 Отець сина проклинає.

Нема добра та й не буде:
 Була війна та й ще буде:
 Бо на світі світ настає,
 На війні ся й закінчає
 [17, с. 250].

Бій, битва в українських народних піснях та казках – це кривава бійня. У цей час «люди падають як мухи, кров тече потоками», «множество війська, як трава, легло...». Війна «людей їсть, а кров'ю запиває». Ключовим, наскрізним словом у цих творах є лексема *кров* і похідні від неї. Заперечне порівняння крові з водою увиразнює негуманність, нелюдськість подібних дій:

...Там ти будеш воювати,
 Чужу кровцю проливати.
 Чужа кровця – не водиця,
 Проливати не годиться.
 Чужа кровця не є вода
 Проливати невігода
 [14, с. 206].

У пісні «За Неман іду» з'являється метафора кривавого бенкету, фольклорна формула *loci communes* зображення бит-

ви, як варіння пива, що вживається ще з часів Київської Русі. Хлопець прощається з милою, іде «на пир», туди, де «роблять на диво червонеє пиво з крові супостата». Дівчина у відчаї пропонує йому напитися її сліз, крові замість цього пива і не кидати її. Жахлива натуралістична сцена страждань і загибелі доведених до останньої стадії розпачу молодих солдат, де кров уже розливається потоками і ріками, вони «бредуть у крові по самі колінці», розгортається у піснях:

Єсть там плачу, нарікання,
Єсть там кирві розливання,
Єсть там кирві по кісточки,
Гинуть красні там діточки;
Летить палаш за палашом,
Лієся кров долов носом,
Летить куля за кульками,
Тече кров там потоками.
Єдин кричить: «Рятуйте мня!»
Другий кричить: «Добийте мя!»
Третій кричить: «Берте яму,
Берте яму, кладьте мня в ню!»
[14, с. 227].

Селянський менталітет продукує формування алегоричного образу обробки поля, де війна асоціюється з оранкою, сівбою, жнивами, однак тут сіють кістки, волочать тілом, поливають кров'ю. Ці образи ізоморфні уявленням про смерть, яка косить людей і збирає великі жнива, надто в час воєн:

Чорна рілля ізорана, гей, гей,
Чорна рілля ізорана
І кістками засіяна, гей, гей, гей,
І кістками засіяна.

Білим тілом зволочена, гей, гей,
 Білим тілом зволочена,
 А кровію сполощена, гей, гей, гей,
 А кровію сполощена

[16, с. 222–223].

У кінці пісні згадується, що чорна рілля «уродила добрі жнива». Атрибути смерті, експліковані у білому тілі, кістках, крові, на чорній землі, ріллі, що символізує мирну працю, колообіг життя селянина, виглядають страхотливим, протиприродним явищем, порушенням споконвічного плину мирного життя. У пісні «Ой проклята тота війна» згадуються тисячі убитих, ріки крові, солдати-інваліди – один без рученьки, другий без ніженьки, звучить анафема війні: «Ой проклята тота війна, проклята навіки: / Одні на ній повмирали, а другі – каліки». За це треба «цісаря би повісити на сухого дуба». Над померлими солдатами кружляють чорні ворони, круки, орли – вісники смерті. У пісні «Ой по морю, морю синьому» змальовано сюрреалістичну картину – орел вихопив з поля бою «білу руку козацькую», поніс її на високу могилу і там став клювати, а рука стала промовляти, просити, аби той дав знати рідним про загибель козака. Смерть вояків є геройською, якщо вони гинуть за вітчизну:

...твой братчик не в неволі,
 Он остався в широм полі;
 Турецька му злоба дійшла,
 Куля му серденько пройшла.

Та он в широм полі лежить,
 Сокол над ним горько слезит:
 Ой, туй лежить храбрый воин,
 Черноусый витязь Русин.

Ой, мой братик за дружину
 Лег у поли за отчину:
 Уже ся не верне вспять
 Дай му, Боже вичну память
 [12 / II, с. 564].

Люди розуміють, що передусім у війнах страждає простий народ, йому війна приносить лише горе. Царів і королів не цікавлять людські жертви, адже самі вони не воюють, в одній з казок повчають: «...Ти не здержав своє слово і вони оголосили твоєму нянькові війну. Не нянька пошкодуй, а невинний народ. Якщо вибухне війна, простий народ постраждає... Піди до тих королів, хай буде мир на світі, хай народ не гине» [4, с. 183]. Вояки не знають, за що вони воюють, умирають, нащо їх гонять на чужину, війни вигідні лише царям і панам, вони непотрібні, несправедливі, до того ж смертовбивство, проливання крові – це страшний гріх, який, згідно з народними поглядами, прощається лише в разі захисту вітчизни чи визвольних воєн. Війни були чужими селянам, вони не розуміли їх сенсу, проходили далеко від краю. Солдат приходить до висновку, що війна – це велике нещастя, свідоме винищення людей і відповідальність за неї несуть керівники держави. У текстах пісень є згадки про різні війни, що велися в ті часи:

Почалася, люди, війна – цісарева справа
 А воякам-неборакам – дорога кривава:
 Кровавая дороженька до самого Відня,
 А ктож ее покровавив? – Рекрутоньки бідни.
 Не так Цісар, не так Цісар, як Цісарска мати,
 Хтіла нами, сиротами, Польщу звоєвати.
 Ой скрипочки из липочки, а колючки з рути,
 Як заграют а во Львові, на всю Польщу чути.
 А скрипочки из липочки, а струны з барвенку,
 Як заграют і во Львові, чути на Украинку
 [12 / III–1, с. 111].

Н. Мельник свідчить: «Розуміння вояком алогічності, несправедливості війни, яка не впливає з необхідності захисту власної країни, формує реакцію заперечення. У народному світогляді формується думка про солдатчину як про спосіб насильницького підпорядкування свободи людини» [9, с. 6], про це йдеться в народних афоризмах: «Війна кому віршовка, а кому дійна коровка»; «Кому війна, а кому матір рідна»; «Ті, що готують війну, самі не воюють ніколи»; «Хто меч підняв, від меча і загине» та ін. Отже, вояки, на відміну від козаків, які усвідомлювали необхідність захисту рідної землі, не мають жодної мотивації служити чужим інтересам. «Правовий досвід солдата, – пише С. Лавриненко, – формується під впливом усвідомлення алогічності й небажаності власної діяльності, яка не впливає з необхідності захисту батьківщини й не спирається на особисту мотивацію, а отже, ініціює підсвідому реакцію заперечення. Соціально-побутові пісні солдатської тематики засвідчують, що правові уявлення вояків визначаються переважно негативним ставленням до служби, сформованим під впливом низки політичних (рекрут, солдат, жовнір служать чужому цареві, а не власній державі); ідеологічних (тиск нерідної мови, шовіністична зверхність над усім українським); соціальних (тяжкі умови, рабське становище) чинників» [7, с. 332–333].

У формі діалогу вояків з царем побудована наступна сатирична пісня про те, що хлопці є для царя лише «гарматним м'ясом»:

...Ой, царю наш молоденький,
Ты отче наш пане!
Ай с ким будеш войовати,
Кай нас не выстане?
Буду я лиш войовати
З жидми тай з поляци,
Докля мыні по виростуть

Сироты руснаци.
 Лишь вы росте, хлопці мои,
 Силны, як смерека,
 Буду ся вам радовати
 З щирого серденька
 [1, с. 156–157].

Як і в інших піснях, тут широко вживається прийом алогізму – другий рядок цілковито заперечує те, про що йдеться в першому, що завдяки ефекту несподіваності, непередбачуваності підсилює враження від вірша: «У цісаря добра служба та й добра заплата, / Не одному жовнярові головочка стята». Відчай солдата відтворено риторичними звертаннями до матері – «ой мамко солодейка, нащо я вродився»; «краще б утопила в купелі, ніж йти у військо» тощо, що є усталеним стереотипом зображення нещасливої долі у фольклорі. П. Милославський писав: «Война, военна служба и вызвані войною зміны в домашнем житю – отбилися в нашей народной пісни всіма своїми світлыми и темными сторонами. Выше мы увели приклады того, в яких сильных и мрачных фарбах рисує наша пісня ужасы войны. Народна психологія, зрозуміло, стремить к тому, чтобы напряженія войны як скорше змінилося нормальными, спокойными часами. Одна народна пісня (з Вел. Бочкова) кончається тими словами: «...так то война выглядала, послушайте, люде, просіть Бога і моліться, най войны не буде... (Наш Родный Край, 1937, ч. 4, с. 74). По словах колядки (из долины Тересвы), повставшій уже по світової війні, паны:

...ні п'ють, ні їдять, ай суды судять –
 Та досиділи и досудили, абы попове службы служили,
 Службы служили, Бога просили, штобы в мирі всі люде жили,
 Абы по сему войны не были – вражда и война не знає міры –
 Людей убивать и казит віры

[10, с. 355].

Народним пацифізмом пронизані всі жанри фольклору. Українська дума, де йдеться про боротьбу і війни, на думку Н. Малинської, не є войовничою: «Українська героїчна дума, є достатньо підстав твердити, **принципово не мілітарна, а мирна**. І оспівує вона теж не борню, а мир, при тому мир, в найширшому розумінні цього слова, **божий**, де визначальні людські почуття: схвильованість, радість, горе, печаль, віра, надія, любов, – максимально наближені до загальнонародних, а не, скажімо, суто козацьких чи, тип паче, узаконених в побуті виключно Запорізької Січі реакцій на тривоги довколишнього світу. Інша річ, що домінуючими серед цих тривог чи не цілих треста років були ті, що залежали від турецько-татарської волі й неволі, від свавіль польської шляхти, визвольних козацько-селянських змагань, де шабля і плуг боронили одне і те ж – життя рідного народу» [8, с. 7].

Багато народних пісень присвячено рекрутству, насильному забиранню молодого селянина в солдати. Страждають найнезахищеніші, адже: «богатські ся викупують – ідуть газдовати, а сироти-сирохмани – войну воювати»; «Ой буде ся син багатий із того сміяти, / Коли будуть мою чулку ногами топтати».

Которії багаті – себе викупають,
 Наймитами, сиротами повки наповняють....
 Лучче в тобі, мати, малим поховати,
 Ніж у тії нещастнії некрути оддати
 [13, с. 162].

На Західній Україні в ті часи лунали так звані вербункоші, коли селом *ходила / била банда* (група музиків) зі старшими жовнірами, і молодих хлопців під почастунок і танці з музикою (*чардаші* тощо) заманювали, вербували до австро-угорської армії. У пісні «В Бердичеві славнім місті» майбутнім

уланам малюють ідилічні картини перебування на військовій службі, зваблюючи хлопців грошима, одягом, харчами, «пануванням»:

Пристань, Юрку, до вербунку
Будеш їсти з маслом курку,
Будеш їсти, будеш пити,
Будеш як панок ходити
[14, с. 178].

Рекрутство приносить горе не лише солдату, а й його близьким, коханій: «Уж ня отобрали за того воячка, хто буде ховати отця неборачка?». В одній з пісень мати від горя втрачає свідомість, її відливають водою, адже син, якого вона доглядала, ростила, *плекала* з дитинства, іде хтозна куди, де на нього може чигати смерть:

Ой братчики, плеканчики! Де ви сі плекали?
Як підете на війноньку, будете плакали.
Ой хлопчики, плеканчики, ой хлопчики дубці!
Погинете у цісаря, як тютюн у люльці!
[5, с. 71].

Сповнені безнадії, жорстокого розчарування слова матері, яка мріяла про одруження свого сина, а він пішов служити до війська, «я сину, хотіла, дитини діждати, а ти, пішов, сину, у військо страждати». Син радить матері повиривати з городу зелений барвінок – символ весілля, весільного вінка. У нього вже інша наречена, про це йдеться в баладі «Виладила мати сина», в діалозі батька з сином:

«...Де ж твоя, сину, жона і моя невістка?»
«Через плечі два ремені, сорочка кумісна...»
Ой сорочина кумісна, багнеченько білий,

А топанки до кісточки – тото ж моя віра...
 Топанки до кісточки – тото ж моя віра...
 Тоді вояк заспіває, коли йому біда...
 Тоді вояк заспіває, кой дуже бідує,
 А в зеленій дубовині зозуленька кує...
 [11, с. 37].

У пісні «Широка кошуля, шита горі краєм» коханий забирає на згадку подаровану коханою сорочку і мовить: «Аж мене поранять – буде ми на рани, аж мене й убийють – буде ми до ями». Тобто сорочка – символ кохання, захищеності, адже при вербуванні з рекрута здирають чи розривають на ньому сорочку, він лишається «голим», безпорадним. Після смерті вона теж слугуватиме йому – саваном. Психологічно тонко змальовано різні відтінки почуттів рекрута – до коханої, батьків, матері тощо. У піснях-баладах «Ци не будеш, білявино», «Та як яли в горни дуги» хлопець іде у військо, а дівчина помирає з горя. Пісенні звороти нагадують голосіння, ампліфікація зменшувальних епітетів «вічка мої чорненькі», «руки мої біленькі» та ін. створює зворушливу картину прощання з мертвою коханою. Журний настрої прощання з жовніром, що йде на війну, передається приспівом, де «камінь на душі» матеріалізується зі зроненої рідними сльози, а рута і рожа символізують надію родини на повернення вояка:

Ой не розвивайся, зелена діброво
 Коли тії козаки йдуть, молодії жовніри!
 Де слізенька кане, білий камінь стане,
 Під ним рута зелена, на ній рожа червона
 [14, с. 201].

У піснях згадується тяжка багаторічна служба, після повернення з якої воякові ні з чого жити:

Овва! що ми за страх буде, що вояком стану.
 Дасть ми Цісар без крайцара скоряну крисаню.
 А я сесе правду кажу, цы ты чуєшь, уйку?
 Дасть ми білу камизельку, оріхову люльку.
 Буду в Цісаря служити, в Цісаря дуфати,
 Таке ми дасть лудинячко, шо ме ся лискати,
 На водслужі мя вырядит, от як козу хрому,
 Добре sdере, дрантаве даст, тогды йди до дому!
 А я в свое село прійду шось погаздовати,
 Прійдут, возмут десятники сердачину з хаты,
 А ним шухи водрубаю, шарварок водроблю,
 За крайцара тепер тяжко, я другій не куплю,
 Студеный мороз потисне, голый ся облуплю
 [12 / III–1, с. 113].

Та частіше солдат не вертається, а гине в чужому краї. У лемківській пісні-баладі «На онгарській, на офі» розповідається як пани-офіцери забрали сина в матері і дали йому «коничка» та шаблю. Він сідає на коня, йому «болить главичка», «дзвонить шабелька», цей прийом пісенної стилізації, опосередковане формулювання означає його участь у бою та загибель, одразу ж після цих рядків звучать слова: «ани йедно з той мойой родини не прийде мі на погріб», ні мати ні батько, ні брат ні сестра, ані мила. Біла ружа та «касарнечка накрита білим шатом» на початку пісні, вочевидь, передрікають «білу жалобу», смерть молодого хлопця.

В українських піснях про солдатчину немає солдатської бравади, мілітаристських настроїв, якими сповнені російські пісні із «солдатушками, бравими ребятушками». Це життя є чужим і неорганічним для українського солдата, колишнього селянина-хлібороба. Вояк – до служби пастух – сумує за зеленою полониною та синіми горами, йому жаль своїх овець, полишених напризволяще. Зворушливу картина покинутих овець на зеленій полонині змальовано у пісні про вівчаря:

Стоїть стадо білийкоє, вівці не доєні.
 Недоєні, недоєні, нікому доїти
 Пішла наша вівчарина Франц Йосип служити».
 «Ой загину, моя мати, загину,
 Вже свої сірі бички навіки покину.
 Ой загину, моя мати, загину
 Вже свою дівчиноньку навіки покину
 [14, с. 196].

До пісні увійшло чимало народних стереотипів, формул-кліше у змалюванні реалій солдатського життя та почувань. Це й туга рекрута за матір'ю, уявна розмова з нею, мати мліє, довідавшись про відхід сина, ставлення до самої «лапанки», що нагадує ловлю курей. Як і в інших піснях цього типу, рекрут бесідує з «єдноралом» (генералом) про свою долю, хлопці плачуть від туги й фізичних мук. Їм далекі інтереси цієї війни, чужі вояцька бравада і побут, вони служитимуть, аби було що їсти, та краще рідного дому для них немає нічого: «...Ой посьїю пшениченьку, зродила солома / Кілько-м ходив з товаришем, то найліпше дома». Робота на землі та муштра, підготовка до війни протиставляються як творення і руйнування, життя і смерть:

А мій тато сіє, вори, на широкім поли,
 А я бідний жовняронько служу цісарови.
 А мій тато сіє, вори, хліба се надіє,
 Бідний жовнер машерує, смерти се надіє.
 Бідна моя головнька,
 Що чужая сторононька.
 Лучче б було з грабельками,
 Ніж тепера з шабельками; (2)
 Лучче б було з сестрицями,
 Ніж тепера з рушницями; (2)
 Лучче б було з плугом іти,

Ніж з панами говорити; (2)
 Лучче б було воли пасти,
 Ніж тепера з коня впасти!
 [14, с. 170].

На батьківщині вояка відсутність його та інших молодих хлопців обертається трагедією, загрозою голодування: «Посі-
 яли, поорали – нікому збирати».

У піснях відтворена й тяжка солдатська муштра, знущання офіцерів над солдатами: «...Ой вояку, небораку, ти мало фасу-
 ешь, / От повночи аж до рана лише машируеш».

А я піду на зицирку, зицирки не вмію,
 Він до мене по-німецьки, я ни розумію.
 А я піду на зицирку, визицирую сі;
 А як піду до касарні, сльозами заллю ся.
 [5, с. 70].

Поставили сина Йвана
 Між трьома полками
 Да вдарили сина Івана
 В три ряди палками
 [3, с. 120].

У формі монологу, листа до матері побудовано пісню «В не-
 ділю раненько зозуля кувала», де солдат характеризує своє
 становище як *горе, неволя, біда*, він прощається з матір'ю, мрії
 якої про одруження сина і щасливе життя з його родиною ні-
 коли не збудуться:

...Ой як би ти знала, яке мені горе,
 То ти б переплила через синє море.
 За синєє море, за довгії ріки,
 Ой мамо, мамусю, пропав я навіки.
 Ой коли б ти знала, в якій я неволі,

То ти б передала горобчиком солі,
 Горобчиком солі, синичкою хліба,
 Ой коли б ти знала, яка мені біда
 [14, с. 199].

Сум і тужлива краса, присутні у творі, є наслідком процесу індивідуалізації народної лірики.

Отже, ставлення до війни та вояччини є різко негативним в українському фольклорі і насамперед відбилося в народно-пісенній традиції. Зображення війни і військової служби подано через призму особистих вражень солдата, жовніра, рекрута, звучить думка, що війна – це велике трагедія, свідоме винищення людей і відповідальність за неї несуть керівники держави. Війна тут постає як брак *правди*, порушення соціальної справедливості, кінець світу, апокаліпсис. Народним пацифізмом пронизані всі жанри фольклору. Селянський менталітет продукує формування у народних піснях різних алегоричних та метафоричних образів зображення війни, інших традиційних мовно-стилістичних засобів для вираження розмаїтих людських емоцій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Врабель М. Угро-русски народны спѣванки. Будапешт, 1900. Т. I : Спѣванки Мараморошки. 320 с.
2. Гошовский В. Л. У истоков народной музыки славян : очерки по музыкальному славяноведению. Москва : Советский композитор, 1971. 303 с.
3. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880). Київ : Криниця, 1918. 157 с.
4. Зачаровані казкою : Українські народні казки в записах П. В. Лінтура / упоряд. І. М. Сенька, В. В. Лінтур. Ужгород : Карпати, 1984. 526 с.
5. Коломийки / упоряд., передм. і прим. О. І. Дея. Львів : Книжк.-журн. вид-во, 1962. 280 с.

6. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі : концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн). Львів : Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с. 16 с. іл.
7. Лавриненко С. Т. Мовні знаки концептуалізації правової культури у фольклорному тексті. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2014. 468 с.
8. Малинська Н. Думна героїка. Канон. Література. Онтологія спадковості. Київ : Амадей, 2001. 215 с.
9. Мельник Н. Г. Етико-естетичні засади української соціально-побутової пісні : автореф. дис... канд. філол.наук. Київ, 2001. 14 с.
10. Милославський П. Война въ руськой народной пѣсни. *Зоря-Найна́л*. 1943. Рочник III. Ч. 1–4. С. 328–359.
11. Народні балади Закарпаття / запис та впоряд. текстів, вст. ст. та прим. П. В. Лінтура. Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1959. 144 с.
12. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. Москва : Университетская типография, 1878. Т. I–III.
13. Пісні кохання / упоряд. О. І. Дей. Київ : Дніпро, 1986. 366 с.
14. Соціально-побутові пісні / упоряд, вст. ст. прим. О. М. Хмільевської. Київ : Дніпро, 1985. 331 с.
15. Туряниця Ю. Мирно жийте, люди : миролюбиві співанки вояцькі з вершин і низин закарпатських. Антивоєнні. Ужгород, 2017. 335 с.
16. Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич. Київ : Наукова думка, 1982. 423 с.
17. Франко І. «Воянцка писня». *Франко І. Твори: у 50 т.* Київ : Наукова думка, 1980. Т. 27. С. 249–252.

REFERENCES

1. VRABEL, Mykhaylo. *Hungarian-Rusyn Folk Singsongs*. Budapest, 1901, vol. I: *Singsongs of Marmarosh*, 320 pp. [in Rusyn].
2. HOSHOVSKYI, Volodymyr. *At the Origins of Slavonic Folk Music: Essays on Musical Slavonic Studies*. Moscow: Soviet Composer, 1971, 303 pp. [in Russian].
3. DRAHOMANOV, Mykhaylo. *New Ukrainian Songs on Public Affairs (1764–1880)*. 2nd edition. Kyiv: Krynytsia, 1918, 157 pp. [in Ukrainian].
4. SENKO, Ivan and Petro LINTUR (compilers). *Enchanted by a Fairy Tale: Ukrainian Folk Tales, Recorded by Petro Lintur*. Uzhhorod: Carpathians, 1984, 526 pp. [in Ukrainian].

5. DEY, Oleksiy ((compiler, preface's author, annotator). *Kolomyikas*. Lviv: Book and Journal Publishing House, 1962, 280 pp. [in Ukrainian].
6. KUZMENKO, Oksana. *Dramatic Existence of a Person in Ukrainian Folklore: Conceptual Forms of Expression (Period of the First and Second World Wars)*. Lviv: NASU Institute of Ethnology, 2018, 728 + 16 pp., ill. [in Ukrainian].
7. LAVRYNENKO, Svitlana. *Linguistic Signs of Legal Culture Conceptualization in Folkloric Texts*. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 2014, 468 pp. [in Ukrainian].
8. MALYNSKA, Natalia. *Dumy's Heroics. Canon. Literature. Ontology of Heredity*. Kyiv: Amadeus, 2001, 215 pp. [in Ukrainian].
9. MELNYK, Natalia. *Ethico-Aesthetic Principles of Ukrainian Social and Everyday Songs*. An author's abstract of Ph.D. thesis in Philology, Kyiv, 2001, 14 pp. [in Ukrainian].
10. MYLOSLAVSKIY, Petro. Rusyn Songs on War and Soldiers. In: Ivan HARAYDA, ed.-in-chief, *Star-Hajnál: A Quarterly Journal*. Subcarpathian Scientific Society. Ungvár, 1943, yr. III, no. 1–4, pp. 328–359 [in Rusyn].
11. LINTUR, Petro (collector, compiler, preface's author, annotator). *Transcarpathian Folk Ballads*. Uzhhorod: Transcarpathian Regional Book and Journal Publishing House, 1959, 144 pp. [in Ukrainian].
12. HOLOVATSKIY, Yakov (collector), *Folk Songs of Galician Ruthenia and Hungarian Ruthenia, Collected by Yakov Holovatskiy: in Three Parts*. Moscow: University's Printing House, 1878, pts I–III [in Russian].
13. DEY, Oleksiy (compiler, preface's author, annotator). *Love Songs*. Kyiv: Dnipro, 1986, 366 pp. [in Ukrainian].
14. KHMILEVSKA, Olena (compiler, preface's author, annotator). *Social and Everyday Songs*. Kyiv: Dnipro, 1985, 331 pp. [in Ukrainian].
15. TURIANYTSIA, Yuriy (preface's author, comiler). *Live Peacefully, People! Peace-Loving Military Singsongs from the Transcarpathians Summits and Lowlands. Anti-War Songs*. Uzhhorod: Carpathian Sceneries, 2017, 335 pp. [in Ukrainian].
16. MYSHANYCH, Stepan (textual compiler, preface's author, annotator), Mykhaylo MYSHANYCH (melodic compiler). *Ukrainian Folk Songs, Recorded by Sofiya Tobilevych*. Kyiv: Scientific Thought, 1982, 423 pp. [in Ukrainian].
17. FRANKO, Ivan. A Soldier's Song. In: Ivan FRANKO. *Collected Works in Fifty Volumes*. Ukrainian SSR's Academy of Sciences, Taras Shevchenko Institute of Literature. Kyiv: Scientific Thought, 1980, vol. 7: *Literary Critical Works (1886–1889)*, P. 249–252 [in Russian].

SUMMARY

War as a world tragedy, conscious extermination of people appears in the collective consciousness of the mass public who suffer the most from its course. These impressions are artistically conveyed in works of Ukrainian folklore, accumulating centuries-old experience of dramatic events. The issue of war and peace in folklore is treated through the prism of personal impressions of a common man – a soldier, a *żołnierz*, a recruit, a peasant – from war and warfare – via his vital observations and conclusions. Military themes embrace various genres of Ukrainian folklore, however, they are most widely mirrored in folk songs. A considerable part of Ukrainian folk songs includes topics such as recruitment, hard military service, homecoming, or death. War is associated with the end of the world, with an allegorical image of *untruth*; it is explicated as a lack, shortage of *truth* in the world. The concept is known to encompass a wide range of ideas in folklore, including the cycle of songs on the so-called persecuted truth, truth and untruth, when the general enmity, aggression, war of all against all comes just before the apocalypse.

A battle, combat in Ukrainian folk songs and fairy tales is a bloody carnage, with soldiers wandering in the blood *up to their knees*. A soldier concludes that war is a great calamity and deliberate extermination of people, and the responsibility for causing it is borne by the heads of states. Many folk songs are dedicated to such themes as recruitment, compulsory conscription of a young peasant away from home, hard military service, cruel treatment by commanding officers, longing after home and relatives, etc. There is neither soldier's bravado in Ukrainian songs on military service, no militaristic disposition, with both being abundant in Russian songs, such as their expression *soldiers, brave guys*. Ukrainian folk works on war are imbued with pacifism, as soldier's life is strange and inorganic to a Ukrainian fighting man, actually being a peasant – grain grower. A good few of folk stereotypes, clichés-formulae, allegories and so on, while depicting the realities of soldier's activities and feelings, have become a part of folk works.

Keywords: Ukrainian folklore, war, themes, folk songs, fighting man, soldier, artistic means.